

PROGRAM DUGOROČNOG RAZVOJA POLJOPRIVREDE JUGOSLAVIJE DO 1985. I SISTEMSKA RJEŠENJA ZA NJEGOVU REALIZACIJU*

Nužnost donošenja dugoročnog programa razvoja poljoprivrede Jugoslavije i Hrvatske utvrđena je već u toku pripreme sadanjeg srednjeročnog plana (1971—75). Već tada, u toku 1970—71. izrađeno je nekoliko osnovnih studija i projekata koje su trebale olakšati izradu dugoročnog plana razvoja poljoprivrede do 1985. Navedeni projekti obuhvatili su najvažnija pitanja kao npr.

- kretanje ukupne tražnje poljoprivredno-prehrambenih proizvoda do 1985. uključujući u prvom redu potrebu podmirjenja promijenjene strukture ishrane u Jugoslaviji kao i mogućnost izvoza u vrijednosti oko 500 mil \$;
- mogućnosti vlastite poljoprivredne proizvodnje u narednom periodu;
- tendencije i kretanja u svjetskoj poljoprivredi i dr.

Na XXXVI sjednici Predsjedništva SKJ od 30. X 1972. pored ostalog postavljen je zadatak bržeg donošenja dugoročnog programa razvoja poljoprivrede i obaveza da se postigne međurepublički sporazum o tom pitanju kao i da se utvrde sva potrebna sistemska rješenja za realizaciju tog programa.

S tim u vezi Savezni Zavod za plan prezentirao je krajem 1972. program dugoročnog razvoja poljoprivrede Jugoslavije, a Savezni sekretarijat za poljoprivredu prijedlog sistemskih rješenja kao osnovu za međurepublički sporazum.

O navedenim materijalima vode se rasprave širom zemlje u društveno-političkim organizacijama, asocijacijama privrede, stručnim udruženjima.

U našoj republici rasprave su već održane u osnovnim privrednim komorama, u Sindikatu poljoprivredni radnika, Komisiji za agrar pri CK SKH, u SSRN itd.

Današnja sjednica proširenog Upravnog odbora SPIT-a SR Hrvatske treba također da se izjasni o tim programima.

Doduše konačnih stavova u SR Hrvatskoj još nema, no smatram da mi kao stručni Savez možemo reći u čemu program možemo, a u čemu ne možemo podržati.

OSNOVNE ZNAČAJKE DOSADAŠNJEG RAZVOJA POLJOPRIVREDE

Društveni sektor Jugoslavije raspolaže danas s približno 1,5 mil. ha obradivih površina.

U 1965. u poljoprivrednoj i preradbenoj djelatnosti zapošljavao je 284.000 radnika, a danas 200.000.

Navedeni broj radnika proizvodi hranu približno za 5 mil. Jugoslavena.

U isključivo poljoprivrednoj djelatnosti 1965. godine radilo je 190.000, a danas 129.000 ljudi.

* Inž. Dragutin Jurko, uvodni referat na proširenoj sjednici SPIT-a — SR Hrvatske 19. I 1973.

Raspolaže s 455.000 uvjetnih grla stoke ili 0,30 uvjetnih grla po ha (9% od ukupnog stočnog fonda u zemlji).

Posjeduje 52% od ukupne motorne vuče. Troši 210—220 kg umjetnih gnojiva u aktivnoj materiji po ha.

U ukupnoj poljoprivrednoj proizvodnji učestvuje s 25% a u vrijednosti ukupnih tržišnih viškova sa 47%.

Prehrambena industrija danas ima za 3,9 puta veći obim proizvodnje nego prije 15 godina.

Gotovo od početka je izrađena vlastita industrija strojeva i oruđa, te kemijskih sredstava za potrebe jugoslavenske poljoprivrede.

Broj radnih organizacija u društvenoj poljoprivredi Jugoslavije iznosio je 1960. godine 5.120. Integracijom je broj smanjen, te 1971. iznosi 1.817.

Višegodišnji prosjek prinosa osnovnih ratarskih kultura na društvenom sektoru Jugoslavije iznosi:

q/ha	ϕ 1955/56.	ϕ 1964/65.	ϕ 1970/71.
— pšenica	16,5	28,6	34,9
— kukuruz	20,5	48,0	54,3
— šećerna repa	187,3	371,3	395,3
— suncokret	11,3	19,5	17,9

Proizvodnja žive mjere po plotkinji (kg) također je značajno porasla

— goveda	184	270	304
— svinje	553	1220	1780
Mlijeko po kravi (litara)	1955	3018	3728

U navedenom periodu vrlo uspješno razvijeno je i društveno peradarstvo i slatkovodno ribarstvo.

Individualni sektor poljoprivrede Jugoslavije broji danas 2,634.000 domaćinstava. Njihov broj od 1960. godine gotovo i nije smanjen.

Posjeduje 8,6 mil. ha obradive površine sa 4,683.000 uvjetnih grla stoke (0,54 uvjetna grla po 1 ha obradive površine).

Upotreba umjetnih gnojiva još uvijek je niska te iznosi 40 kg aktivne materije umjetnih gnojiva po ha obradivih površina (prema 15 kg u 1960).

U ukupnoj poljoprivrednoj proizvodnji individualni sektor učestvuje sa 75%, ali zbog niskog stupnja tržišnosti učešće u vrijednosti ukupnog otkupa iznosi 53%.

Produktivnost po jedinici kapaciteta povećana je i na ovom sektoru, a što se vidi iz slijedećeg:

Prinos q/ha	φ 1955/56. φ 1964/65. φ 1970/71.		
— pšenica	11,1	16,8	21,5
— kukuruz	14,1	24,0	27,7
— šećerna repa	178,5	258,0	288,0
— suncokret	8,6	15,1	14,2
Proizvodnja žive mjere po plotkinji (kg)			
— goveda	84	150	177
— svinja	493	639	682
Mlijeko po kravi (l)	1038	1050	1064

Rast materijalne proizvodnje izražen je slijedećim stopama:

Razdoblje	Ukupna poljoprivreda	Društveni sektor	Individualni sektor
1955—60.	8,6	26,6	7,6
1960—65.	3,5	12,9	1,8
1965—70.	2,3	5,1	1,4
1955—70.	3,4	14,3	2,0

Kao što se vidi stopa rasta za minulo razdoblje nije niska. Šta više u početnom razdoblju je i vrlo visoka.

Što je uvjetovalo takav razvoj?

Rezolucijom Savezne skupštine iz 1957. utvrđen je čvrst pravac na brži razvoj društveno-ekonomskih odnosa u poljoprivredi i selu.

Orijentacija na društveni sektor, moderno koncipiran, i na razvoj kooperacije predstavljalo je srž agrarne strategije koja je u ondašnjim uvjetima bila potpomognuta i vrlo aktivnom ekonomskom politikom. Široka primjena, u ono vrijeme, uglavnom stranih znanstvenih i tehničkih dostignuća u našu praksu bila je podržavana:

a) sa 179 mlrd st. dinara godišnjeg ulaganja u razvoj kroz čitavo razdoblje od 1955. do 1964. Prema ulaganjima do 1955. to je bilo gotovo četiri puta više.

Učešće poljoprivrede u ukupnim privrednim investicijama u Jugoslaviji do 1961. vrlo je visoko i iznosi 16% a u periodu 1962—65. 13% (prema 5—6% posljednjih godina 1969—72).

b) Krediti se daju po vrlo povoljnim uvjetima obzirom na rok otplate i visinu kamate uz visoku participaciju društveno-političkih zajednica posebno Federacije (i do 60%).

c) Osim navedenog i obim društvene intervencije izražen premijama i regresima gotovo na sve proizvode, sredstva rada i repromaterijala za poljoprivredu iznose sve do reforme 1965. godine gotovo 16% od vrijednosti ukupno društveno organizirane proizvodnje.

d) Svi navedeni povoljni materijalni uvjeti ne bi bili iskorišteni da se i naša poljoprivredna struka nije svojski založila u procesu burnog razvoja i preobražaja tradicionalne u modernu poljoprivredu.

Individualni sektor Jugoslavije i pored činjenica da je bio i da je sada najusitnjeniji u Evropi pokazao je također u navedenom razdoblju određeni napredak. Prinosi u ratarstvu skoro su udvostručeni. U stočarstvu je još uvijek dominantan ne samo u proizvodnji nego i u tržišnim viškovima. Niska produktivnost po grlu nadoknađena je brojnošću stočnog fonda.

U razdoblju od 1955. do 1965. individualni sektor Jugoslavije ulagao je prosječno oko 64 mlrd st. d godišnje.

Kao što je naprijed rečeno u spomenutom razdoblju poljoprivreda Jugoslavije ostvarila je ϕ godišnju stopu rasta od 3,4%, od čega društvena poljoprivreda 14,3, a individualna poljoprivreda 2%. Takav rast otklonio je elementarnu zaostalost i deficitarnost poljoprivredno-prehrambenih proizvoda i bitno popravio — naročito iza reforme — bilansu vanjskotrgovinske razmjene.

Ipak niti u tom 15-estogodišnjem periodu, niti u razdobljima najbržeg rasta ostvarena stopa ponude nije se u potpunosti poklapala sa stopom kojom se kretala sve veća tražnja.

Očito je da na današnjem većem nivou proizvodnje nove disproporcije tražnje i ponude ma koliko da su manje nego ranije, osjećaju se naglašenije nego ranije.

Uvoz nekih osnovnih poljoprivrednih proizvoda kao što je pšenica, stočna hrana, ulje, šećer, već prelazi 200 mil. \$ godišnje. To se ničim ne smije i ne može opravdati.

Sasvim je sigurno da će naša zemlja i ubuduće biti značajan uvoznik poljoprivrednih proizvoda koje inače ne može proizvesti (južno voće, pamuk, riža, za duži period i proteinska stočna hranu itd.) no isto tako sigurno je da uvoz osnovnih polj. proizvoda moramo eliminirati, a isto tako smo u mogućnosti da današnji izvoz stoke i mesa (230 mil. \$) možemo znatno povećati u narednim godinama.

Brz privredni razvoj praćen je vrlo burnim procesom deagrarizacije. Od 60,5% agrarnog stanovništva u 1953, danas agrarno stanovništvo iznosi 37% u Jugoslaviji, 28% u SR Hrvatskoj. Uz gotovo dvostruko veću ukupnu poljoprivrednu proizvodnju, to je značajno povećanje — gledano u općim jugoslavenskim razmjerima — društvenu produktivnost rada.

No ma koliko deagrarizacija bila pozitivna kao indikator brzog ukupnog privrednog razvoja — moramo priznati da je ona tekla i da teče stihijski te stoga ostavlja i čitav niz negativnih socijalnih i ekonomskih implikacija. »Bijeg sa sela« kako se popularno danas taj proces naziva je neizbježna, logična i razumljiva pojava. No ona iza sebe ostavlja i određene praznine. Čini mi se da je nedopustiv sve slabiji stupanj korištenja proizvodnih zemljišnih i stočnih potencijala. Ne samo po sebi nego zbog proizvodnje deficitarnih i ostalih za domaće i strano tržište interesantnih artikla.

Prema grubim ocjenama oko 20% zemljišta iz društveno organiziranog sektora poljoprivrede se ne obrađuje zbog neizvedenih hidrotehničkih i melioracijskih zahvata. Najmanje 10% od ukupnih oranica individualnog sektora poljoprivrede se danas ne obrađuje. Sve je veći prijelaz zemljišta iz viših u niže kategorije. Anketa koju je zbog korištenja zemljišta proveo Republički sekretarijat za poljoprivredu, prehrambenu industriju i šumarstvo veoma ozbiljno upozorava.

Socijalni problemi sela također su značajni. Poznato je da nivo zdravstvenog osiguranja poljoprivrednika ne zadovoljava, dok penziono osiguranje još i ne postoji. To je osnova socijalne nesigurnosti i neizvjesnosti kod individualnih proizvođača. Tu je i problem uzdržavanja nemoćnih staračkih domaćinstava.

U SR Hrvatskoj svake godine izčezava 3—4.000 seoskih domaćinstava. To može biti i sasvim prirodan proces. Ono što treba posebno istaći jest činjenica da se nastavlja usitnjavanje i stalno cijepanje domaćinstava.

Raste broj individualnih posjeda do 1 i 1—3 ha, a smanjuje se broj domaćinstava od 5 do 10 ha. Prosječni dohodak seljačkog domaćinstva u SR Hrvatskoj iznosi 13.733 d od čega već 60% otpada na dohodak ostvaren van domaćinstva.

Dio navedenih problema treba ubuduće rješavati i novim propisima o poljoprivrednom zemljištu. Pravnim instrumentima treba osigurati mogućnost bržeg proširenja površina poljoprivrednog zemljišta u društvenom vlasništvu (prvenstveno pravo kupnje, predaje zemljišta za porez, prinudna uprava, mogućnost gubitka prava vlasništva na poljoprivrednom zemljištu kojeg vlasnik ne želi ili ne može obrađivati uz pravo na naknadu zatim uvjetovanje primanja socijalne pomoći prijenosom prava vlasništva na poljoprivrednom zemljištu takvih domaćinstava u društveno vlasništvo, uskraćivanjem prava nasljeđivanja poljoprivrednog zemljišta od građana kojima poljoprivreda nije osnovna djelatnost itd.

Što nudi program dugoročnog razvoja poljoprivrede Jugoslavije?

1. U narednom periodu do 1985. predviđa se bitna promjena strukture ishrane stanovništva. Tako npr. potrošnja hrane po stanovniku izgledala bi ovako (u kg):

	1970/71.	1985.
Meso ukupno	36,4	55
— govedsko	8,6	14
— svinjsko	14,2	24
— perad	7,1	9
Jaja (kom)	133	220
Mlijeko	124	210
Šećer	27,3	38
Povrće	78,2	115
Voće	65,7	120
Pšenica, raž	195,4	130
Svinjska mast	7,3	6
Ulje	9,1	12,0

2. Znatno povećanje izvoza (u 000 tona)

	1970/71.	1985.
Kukuruz	150	2000
Hmelj	4	6
Duhan	15	35
Povrće	75	300
Voće i grožđe	130	300
	1970/71.	1985.
Meso uk.	147	255
— goveđe	80	170
— svinjsko	47	50
— ostalo	20	35

Projekt sveukupne tražnje poljoprivredno-prehrambenih proizvoda ukazuje na to da će se ona godišnje kretati stopom od 2,8% što znači da takvom trendu traženja mora u potpunosti odgovarati i stopa rasta a koja bi na društvenom sektoru poljoprivrede trebala godišnje da iznosi 6%, a na individualnom sektoru blizu 2%.

Ovakva stopa rasta traži i određeni nivo ulaganja u proizvodnju artikala. Proračunato je da bi godišnje trebalo investirati 2 mlrd dinara u društveni, te toliko i u individualni sektor.

Kako poljoprivreda nije u stanju da osigura taj nivo ulaganja iz vlastite akumulacije, smatra se da su dodatna sredstva neophodna.

Za društveni sektor ona bi iznosila 0,5 mil. d godišnje uz proračun da će 1,5 mlrd d godišnje osigurati same radne organizacije i banke.

Savezni prijedlog polazi od toga da tih 0,5 mlrd dodatnih sredstava treba da uplate sve republike i pokrajine prema kriteriju potrošnje hrane u središnji fond odakle bi se raspodjelilo na pojedina područja s optimalnim uvjetima za krupnu društvenu poljoprivrednu proizvodnju, a prema općem jugoslavenskom planu dugoročnog razvoja kao i planovima pojedinih republika.

Što se tiče individualnog sektora, dodatna sredstva kao i politika razvoja, ostalo bi isključivo u nadležnosti republika i pokrajina.

O ostalim sistemskim rješenjima o kojima bi se republike i pokrajine trebale sporazumjeti, navode se još slijedeća pitanja:

Kreditiranje proizvodnje i zaliha poljoprivrednih proizvoda, politika cijena, intervencija na tržištu poljoprivredno-prehrambenih proizvoda, nadoknada cijena za uvjetna gnojiva, cijena i nadoknada za mlijeko, vanjskotrgovinska razmjena poljoprivredno-prehrambenih proizvoda, te odnos i politika prema individualnim proizvođačima.

Zbog kratkoće vremena nije moguće ulaziti detaljnije u date prijedloge. Zbog toga rezimirajući date prijedloge istakli bismo slijedeće:

— Dugoročni program razvoja poljoprivrede Jugoslavije neophodan je i ga treba što prije i donijeti. On se mora zasnivati na društveno-ekonomskim odnosima utvrđenim ustavnim amandmanima uz orijentaciju na intenzivniju proizvodnju roba za tržište.

— Dugoročni program razvoja poljoprivrede mora sadržavati i razvoj prehrambene kao i duhanske industrije te posebno razvoj slatkovodnog i morskog ribarstva što uopće nije u datom prijedlogu obrađeno.

— Tržište poljoprivrednih proizvoda već sada se javlja — zbog toga što nije otvoreno, slobodno i transparentno — kao kočnica razvoja. Njegovoj organiziranosti i tehničkoj izgradnji te osuvremenjavanju, programa razvoja mora obratiti veliku pažnju.

— Dugoročni program razvoja nije šire obradio projekciju sociološko-demografskih kretanja do 1985. te nije data problematika koju će nametati daljnja deagrarizacija.

— Ocjena o potrebi dodatnih sredstava za brži razvoj određene proizvodnje ubuduće je točna. Neprihvatljiv je međutim prijedlog načina prikupljanja i distribucija sredstava. To je u osnovi stari, predamandmanski način centralizacije sredstava. Organizacije udruženog rada ne označavaju se kao osnovni nosioci proširene reprodukcije niti kao faktori mobiliziranja sredstava za vlastita ili zajednička ulaganja.

— SR Hrvatska kao i sve druge republike i pokrajine treba što prije da sačine vlastiti dugoročni program razvoja poljoprivredno-prehrambenog kompleksa sa svim elementima agrarno ekonomske politike.

Što se tiče prijedloga mjera tekuće ekonomske politike u poljoprivredi za 1973. godinu, treba ih podržati uz slijedeće primjedbe:

— Kreditiranje proizvodnje i zaliha je svakako jedan od najvažnijih uvjeta privređivanja. Savezni reeskont treba da za 1973. obuhvati pšenicu, šeć. repu, suncokret, duhan, ali i tov stoke s tim da se dio emisione kvote republike nadoveže kao dopunski mehanizam.

— Treba također podržati prijedlog jačanja materijalnih-stalnih i tržišnih rezervi s tendencijom da se što prije savezni mehanizam nadopuni i sličnim institucijama na nivo republike, a sve u cilju stabilizacije cijena akcijama uravnoteženja ponude i tražnje.

Očuvanje određenog pariteta cijena stočne hrane i cijena stoke odnosno stočnih proizvoda jedan je od posebno važnih funkcija materijalnih rezervi i intervencija na tržištu.

— Regres na cijenu umjetnih gnojiva treba podržavati kao stalnu mjeru ili barem do trenutka dok regres bude moguće ugraditi u cijenu proizvoda.

— Cijene i premije za mlijeko treba da ostanu u nadležnosti republika i pokrajina te u tom smislu nije prihvatljiva II varijanta prijedloga saveznih organa.

— Vanjsko trgovinska razmjena je već regulirana općim propisima. Podržava se politika izvoznih olakšica ali u skladu sa strukturom izvoza iz poljoprivrede i stupnjem protekcionističke politike zemalja u koje izvozimo.

Potrebno je da se bliže utvrde postupci i obaveze koje proizlaze prema radnim organizacijama, ako im se, u određenom vremenu, zabranjuje izvoz. Zaštita domaće poljoprivredne proizvodnje treba i dalje da se osigura u okviru već utvrđenih kriterija. Objedinjavanje i usmjeravanje izvozno-orijentirane poljoprivredne proizvodnje i dalje je potrebno podržavati uz smanjivanje broja izvoznika.

— Politici i sistemu cijena u poljoprivredi ne treba davati sverješavajuće značenje. Akcenat treba davati na razvoj i intenzifikaciju te povećanje poljoprivredne proizvodnje prije svega deficitarnih artikala ali i novih za koje se utvrdi sigurna potrošnja.

U uvjetima zaostajanja ponude iza tražnje, cijene se javljaju kao faktor svođenja rastuće tražnje u okviru raspoložive ponude i stoga ne rješavaju bit problema.

Inače zaštitne cijene trebaju i dalje ostati za važnije artikle s tim da se lista artikala za 1974. suzi. Kod sadanje produktivnosti i heterogene stočarske proizvodnje i uvjeta nemoguće je prihvatiti troškovni princip u stočarstvu.

Ne ulazeći detaljnije u spomenute mjere kao i druge prijedloge, mislim da se one uz date napomene mogu kao prelazne usvojiti za 1973. Nužna je daljnja, detaljna razrada cjelokupnog instrumentarija kao i njegova dopuna u cilju ostvarenja postavljanja ciljeva dugoročnog razvoja.

Posebnu razradu traži problem osiguranja proširene reprodukcije u poljoprivredi te načinu formiranja i raspolaganja dodatnim sredstvima. Očito je da način rješavanja ovog problema, a što je ključno pitanje međurepubličkog sporazuma, neće biti moguće prihvatiti na način kako ga prezentiraju savezni organi.